הרב רצון ערוסי

משפט התורה על נהג שרצח נפש או חבל והזיק בתאונת דרכים

לצערנו, הקטל בתאונות דרכים הוא נורא. יש המגדירים אותו 'האויב מס' 1'. מגמת שיפור אינה ניכרת, למרות ההשקעה בפיתוח הכבישים והשכלול שיש היום בכלי הרכב, שכולל אפליקציות מועילות ומסייעות לנהג לנהוג בזהירות. בנסיבות כאלה, **אין מנוס מהמסקנה שמשהו פגום באדם, ובעיקר ביחסו לחיים. אבל משהו פגום גם בדרכי השפיטה לאחר תאונות.** לכן אביא להלן הערות חשובות של משפט התורה על נהג שרצח נפש או חבל והזיק בתאונות דרכים. לצערנו, הרבה מדיני המשפט החיוני הזה אינם ישימים בימינו, אבל תורה היא אורה, והיא תאיר עינינו עד כמה חסרים אנו אותה. ולוואי שמתוך החסר נשכיל להפחית את הקטל הנורא בתאונות הדרכים, גם באמצעות משפט מושכל, שורשי וערכי, וגם באמצעות חינוך ערכי, שבמרכזו קדושת החיים של האדם, שנברא בצלם אלוקים.

א. במשפט הכללי ישנה הבחנה בין רציחה, שעניינה המתה בכוונה תחילה, ובין הריגה, שמוגדרת כהמתת הזולת בלי כוונה תחילה להמית. במקרא אין הבחנה בין השתיים; גם הריגה מתייחסת למבקש להמית בכוונה תחילה, וכך נאמר בפסוקי התורה: 'הלהרגני אתה אומר' (שמות ב, יד), 'ויבקש להרוג את משה' (שמות ב, טו). אולם אפילו דין ההורג בשגגה נכלל אצל הרמב"ם בספרו ההלכתי משנה תורה בנושא: 'רוצח ושמירת נפש', כדי להשמיענו שגם ההורג בשגגה כלול באזהרה שבעשרת הדברות 'לא תרצח' (שמות כ, יג; דברים ה, יז). התייחסויות ערכיות אלו – אל להן להיות קלות בעינינו, יש להן השפעה מכרעת לתובנות האדם בדבר חומרת הקטל.

ב. שפיכות דמים היא דבר חמור ביותר במשפט התורה. לא רק שאסור לרצוח בכוונה או בשוגג, אלא אדרבה, יש חובה לשמור את הנפש, הבריאות והחיים. חובה זו מושתת על כל אדם כלפי עצמו, וכן על אדם כלפי זולתו, שהרי יש אזהרה, 'לא תעמוד על דם רעך' (ויקרא יט, טז). כמו כן כתוב שה' דורש מן המתאבד את דמו.[1]

ג. נאמר במשנה (סנהדרין פ"ד מ"ה):

> כל המאבד נפש אחת, מעלים עליו כאילו אבד עולם מלא. וכל המקיים נפש אחת, מעלים עליו כאילו קיים עולם מלא.

כל אלה מלמדים את האדם שחיי האדם הם קדושים, וקדושת החיים היא ערך.

1. ב"ק צא ע"ב; ועי' רמב"ם הל' אבל פ"א הי"א.

בחזרה לעמוד התוכן

ד. ההורג אדם נידון בסנהדרין קטנה, בת עשרים ושלושה דיינים. ואם היה מזיד והותרה ע"י עדים כשרים, מוצא להורג. ואפילו בעל חיים שהרג אדם נידון בסנהדרין קטנה ומוצא להורג.

ה. אין כפרה לארץ ולעם כשיש שפיכות דמים, 'ולארץ לא יכופר לדם אשר שופך בה' (במדבר לה, לג). וכשנמצא חלל ולא נודע מי הכהו, חמישה מביה"ד הגדול יוצאים ומודדים מן החלל אל הערים שסביבו, והעיר הקרובה לחלל אחראית מבחינה מוסרית לדם שנשפך. תושבי אותה עיר יביאו עגלה, יערפו אותה ויתפללו לה': 'כפר לעמך ישראל' (דברים כא ח). למדנו מכל אלה שיש אחריות לציבור על שפיכות דמים.

ו. ההורג בשגגה זקוק לכפרה, ועליו לגלות לעיר מקלט ולשהות שם עד מות הכהן הגדול, כדי שיפשפש במעשיו ויחזור בתשובה, ויזכה לכפרה. עיר המקלט תספק לו הגנה מפני גואל הדם המאיים עליו. הרמב"ם (הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ו ה"א-ה"ה) מחלק את ההורגים בלא כוונה לשלוש מחלקות לפי רמת החומרה שבמעשיהם; וזו לשונו:

> שלשה הם ההורגים בלא כוונה. יש ההורג בשגגה והעלמה גמורה... ודינו שיגלה לעיר מקלט. ויש הורג בשגגה, השגגה קרובה לאונס, והוא שיארע במיתת זה מאורע פלא שאינו מצוי ברוב מאורעות בני אדם, ודינו שהוא פטור מן הגלות, ואם הרגו גואל הדם נהרג עליו. ויש הורג בשגגה, ותהיה השגגה קרובה לזדון, והוא שיהיה בדבר כמו פשיעה, או שהיה לו להיזהר ולא נזהר. ודינו שאינו גולה, מפני שעוונו חמור, אין גלות מכפרת לו, ואין ערי מקלט קולטות אותו, שאינן קולטות אלא המחויב גלות בלבד, לפיכך אם מצאו גואל הדם והרגו – פטור. ומה יעשה זה, ישב וישמור עצמו מגואל הדם.

הרוב המכריע של מקרי המוות הנגרמים מתאונות דרכים אינם מוגדרים כהריגה בזדון. כמו כן אין רובם בבחינת שגגה קרובה לאונס, 'שיארע במיתת הנהרג מאורע פלא שאינו מצוי ברוב מאורעות בני אדם' (רמב"ם, הל' רוצח ושמירת נפש פ"ו ה"ג). רוב התאונות הקטלניות הן מסוג השגגה והעלמה גמורה, ומסוג השגגה שקרובה לזדון, שיש בה מן הפשיעה, שהיה על הנהג להיזהר ולא נזהר. ודומה שסוג זה של שגגה בזדון רב יותר מן הסוג של שגגה והעלמה גמורה. לפי זה העונש המגיע לנהג שרצח בשגגה שקרובה למזיד, שהוא כאמור הנהג הקטלן המצוי, אליבא דהדין התלמודי, מבחינה מעשית, שחייו תלויים לו מנגד. עיר מקלט אינה קולטת אותו, אין לו שום הגנה מפני גואל הדם, וגואל הדם שהרגו – פטור. מבחינה שמימית אין לו כפרה, כי רק הגלות מכפרת. אע"פ שדין זה לא נוהג בימינו, ובוודאי לא במשפט הכללי, משמעותו הערכית והתודעתית חשובה למדי. לפי הדין התלמודי, העונש המגיע לנהג שרצח נפש בשגגה והעלמה גמורה הוא גולה לעיר מקלט וחובה להיות שם עד מות הכהן הגדול. ואם יצא מעיר המקלט לפני מות הכהן הגדול, אין לו הגנה מפני גואל הדם. אם שהה בעיר המקלט עד מות הכהן הגדול, מבחינה מעשית יש לו הגנה מפני גואל הדם, וגואל הדם שהרגו והוא בעיר המקלט – חייב, ומבחינה שמימית זוכה לכפרה. דא עקא, עונש גלות אינו נוהג בזמן הזה, כי מצוות עשה שנצטוו בית דין של ישראל לשלוח מכה נפש בשגגה מעירו ולהושיבו

בחזרה לעמוד התוכן

בערי מקלט נוהגת רק כשעם ישראל יושבים בארץ ישראל ובזמן שיש סנהדרין, כלשון 'ספר החינוך' (מצווה תי):

> בזמן שישראל על אדמתן. וסנהדרין של שבעים ואחד יושבין במקומן המוכן להם בירושלים, לדון דיני נפשות...

ובספר 'מנחת חינוך' על אתר משווה בין דיני נפשות לדיני גלות ויש הקבלה ביניהם בהקשר לכמה הלכות; וזו לשונו:

> ונראה דלכל הדברים שווה דיני גלות לדיני נפשות, ואין דנין כהאי גוונא בדיני נפשות, אלא בבית דין הגדול, היינו של שבעים ואחד. עיין בר"מ כמה דיני נפשות, הוא הדין בדיני גלות, כן נראה.

ז. כאמור, דין גואל הדם אינו מעשי ואינו מותר בימינו, לא מבחינת החוק ולא מבחינת ההלכה, וכמו שבטל עונש מיתה לרוצחים משום שאין סנהדרין, כך בטל גם דין 'גואל הדם' להורג בשוגג.[2] כך כתב הרב יעקב משולם גינצבורג בקונטרס על גואל הדם, 'מקלט מגואל',[3] ובו בירר במקורות התלמודיים ראשונים ואחרונים אם יש גואל דם בזמן הזה, והגיע למסקנה שלילית. לפי זה, לכאורה, מבחינת משפט התורה אין שום אמצעים משפטיים או הלכתיים לפעול כנגד נהגים קטלניים שרוצחים נפשות בשגגה. דבר זה משתמע, לכאורה, מדברי רב שרירא גאון שהובאו ע"י ה'אור זרוע' (ח"א סי' קיב):

> ההורג את הנפש בזמן הזה אין בידינו לעשות לו מאומה לא להורגו ולא לחבטו ולא להגלותו...

אך אין הדבר כן. מסורת עתיקת יומין היא שיש לכל בי"ד בכל דור לענוש שלא מן הדין, כדי לעשות סייג לתורה. וכך נאמר בגמרא (יבמות צ ע"ב, סנהדרין מו ע"א):

> א"ר אלעזר בן יעקב, שמעתי שבי"ד מכין ועונשין שלא מן התורה. ולא לעבור על דברי תורה. אלא לעשות סייג לתורה... שהשעה צריכה לכך.

על בסיס מסורת זו הענישו בתי דין בכל הדורות רוצחים שפלים שרצחו במזיד,[4] ועל פיה הענישו גם רוצחים שהרגו בשגגה, כשהשעה הייתה צריכה לכך. וכן מבואר בטור (חו"מ סי' תכה) שבימינו אין דין ערי מקלט ולא דיני נפשות. הטור מתייחס לדברי רב נטורנא גאון שכתב 'דעל כל חייבי מיתות בי"ד, האידנא, אין בידינו לא להלקותו, ולא להגלותו, ולא להרגו ולא לחבטו'. הטור הסכים לדבריו אך סייג וציין שכדי לעשות סייג וגדר יש לבתי הדין סמכות להעניש גם בימינו:

> דמיגדר מילתא בזה, לא דיבר [הרב נטורנאי גאון], כי מי חולק על ר"א [ר' אליעזר בן יעקב], שאמר בי"ד מכין ועונשין כדי לעשות גדר.

בהמשך מביא הטור מעשה ותשובה של גאון, וממנו למדים שבמקרים מסוימים יש להעניש פושעים כדי לצמצם את תופעות הפשיעה בקהילה:

---

2. שו"ת חוות יאיר, סי' קמו.
3. ספר משפטים לישראל, קונטרס מקלט מגואל, עמ' שנו-שעד.
4. שו"ת ר"י מיגאש, סי' קסא; שו"ת הריב"ש סי' רנא.

בחזרה לעמוד התוכן

וכן יש תשובה לגאון על אחד שקם על חבירו בפורים כטוב לבו ביין ויהרגהו ונשא ונתן בדבר שלא לדונו בדין רוצח וסיום דבריו ועתה רבותי אל תתנו יד לפושעים להיות כל איש צורר כמתלהלה היורה זיקים ויאמר שוגג הייתי אך העמידו ב"ד והכו וענשו למיגדר מילתא... אלא לעשות גדר לדבר שיש בו צורך רבים קנסינן. לפי צורך שעה...

וכך פסק הרמ"א (חו"מ סי' תכה סעי' א):

כל חייבי מיתות בי"ד בזמן הזה, אין בידינו להלקותן, או להגלותן, או להרגן, או לחבטן. אלא מנדין אותו, ומבדילין אותן מן הקהל. וכל זה מצד הדין, אבל אם רואין בי"ד שהוא צורך שעה ומיגדר מילתא יכולין לענוש במה שירצו. ודוקא בדיני נפשות צריכין בי"ד. אבל הנהרגין בלא בי"ד נידונין גם עתה כמו שיתבאר.

את דיני העונשין כנגד רוצחים שחייבים בגלות סיכם הרב יעקב משולם גינצבורג בספרו 'משפטים לישראל',[5] על בסיס מקורות מפוסקי הלכה ראשונים ואחרונים, והוא מוסיף שדווקא בית דין קבוע, שמכיר את צורכי השעה ואת צורך הציבור, יכול להעניש בכל העונשים הנראים לו: מלקות, מאסר בבית כלא וכדו'. הוא מוסיף עוד כמה הנחיות שיכולים בתי הדין להשתמש בהן בהקשר להענשת רוצחים ואנשים אלימים שפוגעים בחברה, ובפרט:

1. כל הנאשם במעשה רצח או בחבלה מסכנת חיים שעשה בחברו, על בית הדין להוציא נגדו פקודת מאסר, עד לבירור דינו.
2. את הנעצרים בגין האשמות אלה אין משחררים בערבות.
3. במקרים מיוחדים רשאים לעצור את הנאשם, גם בשבת וביום טוב, עד עומדו לפני הבית דין למשפט.

דומה שמלבד מאסר שבו ניתן לאסור נהג קטלן, יש להכותו, בכיסו, בעונש כספי כבד, ולצורך זה לעקל כל נכסיו, לרבות ביתו וכל חשבונותיו.

סמכות בתי הדין שבכל דור לפעול ולהעניש במקום הצורך מובאת בפסקו של ה'שלחן ערוך' (חו"מ סי' ב סעי' א):

כל בית דין, אפילו אינם סמוכים בארץ ישראל, אם רואים שהעם פרוצים בעבירות (ושהוא צורך שעה) דנין בין מיתה, בין ממון, בין כל דיני עונש, ואפילו אין בדבר עדות גמורה, ואם הוא אלם, חובטים אותו על ידי עכו"ם (ויש להם להפקיר ממונו ולאבדו. כפי מה שרואים לגדור פרצות הדור). וכל מעשים יהיו לשם שמים. ודווקא גדול הדור, או טובי העיר, שהמחום בי"ד עליהם. הגה. וכן נוהגין בכל מקום שטובי העיר בעירן כבית דין הגדול. ומכין ועונשין והפקרן הפקר כפי המנהג. אע"פ שיש חולקין וס"ל דאין כח ביד טובי העיר באלה רק להכריח הצבור במה שהיה מנהג מקדם, או שקבלו עליהם מדעת כולם אבל אינן רשאין לשנות דבר במידי דאיכא רווחא להאי ופסידא להאי או להפקיע ממון שלא מדעת כולם. מכל מקום הולכין אחר מנהג העיר. וכל שכן אם קבלום עליהם לכל דבר. כן נ"ל. כתבו

5. משפטים לישראל, חוק ומשפט, עמ' ער-רעה.

בחזרה לעמוד התוכן

האחרונים בתשובותיהם, דמי שנתחייב מלקות יתן ארבעים זהובים במקום מלקות. ולאו דינא קאמר אלא שהם פסקו כך לפי שעה. אבל ביד הבי"ד להלקותו, או ליטול ממון כפי ראות עיניהם לפי העניין למיגדר מילתא.

בספר 'קצות החשן'[6] הסתפק שמא רשאי גואל הדם להרוג רוצח נפש בשגגה שקרובה לאונס גם בזמן הזה. הסברה לכך היא שייתכן שגאולת הדם היא חלק מן העונש. אמנם ברור שעל פי חוק המדינה הדבר אסור. כמו כן ב'פתחי תשובה'[7] כתב שקרובי הנרצח מצווים להעמיד לדין את הרוצח.

בספר 'פתחי חושן'[8] נטה לומר שאין חיוב לשלם ליורשים פיצוי על שנשבר מטה לחמם, כי לדעתו אבדן הפרנסה בעקבות הריגת המפרנס היא בגדר גרמא. אמנם כנגד שיטתו זו ניתן לומר שאין זו גרמא אלא גרמי בנזיקין. ואפילו אם נאמר שמדובר בגרמא, אפשר בחוק או בתקנה להסכים לחייב בגרמא כזו, ובוודאי אפשר לחייב העיזבון בתשלום פיצוי מדין עונש והוראת שעה, למען ישמעו ויראו.

סיכום

אכן המעיין בהערות, הארות, של משפט התורה בדין נהג שרצח נפש או חבל והזיק בתאונות דרכים יכול להבין שלצערנו אנו רחוקים מאוד בימינו מתורתנו שהיא תורת חיים. הריחוק נגזר מתפישת החיים המודרנית, הרחוקה מתורת ישראל, ומהמשפט הנהוג במדינת ישראל, שאינו על פי משפט התורה.

אולם לאור האמור לעיל ייטיבו קברניטי המדינה, אם חפצים הם בחיים, ואם באמת הם מתכוונים להתמודד עם הקטל בדרכים התמודדות אמיתית, לאמץ את הערות, הארות משפט התורה, כמשנה חינוכית בכל בתי הספר בישראל ובפקולטות למשפטים.

על השופטים בישראל להיות יצירתיים, כמו במשפט התורה, ולהרחיב את תורת הענישה, כגון בחיוב פיצויים לנפגעי התאונות או ליורשיהם, מלבד השתת עונש מאסר, וכן גזירת עונשי מאסר לפי דרגות חומרת העבירה. הללו שראויים, לפי התורה, לעונש גלות, ניתן לחייבם בגזירת שנות שירות בבתי חולים שיש בהם נפגעי תאונות דרכים שנזקקים לטיפול שנים רבות, או לחייבם לסעוד נפגעים כאלה, שהפכו להיות סיעודיים כל ימי חייהם. וכן כל כיוצא בזה.

ונסיים בתפילה שה' יגאלנו גאולה שלמה, ונזכה לחידוש הסנהדרין ולהשיב שופטינו כבראשונה, ותהיה קדושת החיים במרכז הווייתנו, ולא תאונה אלינו תאונה ולא נגע ולא פגע, כי מלאכיו יצווה לנו לשמרנו בכל דרכינו.

6. קצות החשן, סי' כא ס"ק א.
7. פתחי תשובה, חו"מ סי' תכו ס"ק א.
8. פתחי חושן, נזיקין, פרק א, סעיף לז, והערה נ, עמ' מז-מח.

בחזרה לעמוד התוכן